

Јасмина Ахметагић
Државни универзитет, Нови Пазар

МИЛЕВА АЈНШТАЈН – ЖРТВА БЕЗУСЛОВНЕ ЉУБАВИ ИЛИ ЕМОТИВНОГ ЗЛОСТАВЉАЊА

Однос Милеве и Алберта Ајнштајна у драми Вида Огњеновић почива на емотивном злостављању, које уништава идентитет другог. Ауторка поступно открива однос својих протагониста, чинећи га на много места двозначним, и тако осветљавајући маскирану и збуњујућу природу емотивног злостављања.

Кључне речи: нарцизам, нарцистички поремећај личности, жртва, виктимологија, инвертовани нарцис, емотивно злостављање, симбиоза, емпатија, мит о Нарцису и Ехи.

Мада су основне чињенице о односу Милеве Марић-Ајнштајн и Алберта Ајнштајна познате, оне су подложне различитим интерпретацијама и судовима. Било да се у текстовима и монографијама о овом пару прецењује или потцењује Милевина улога у Ајнштајновим открићима, степен њеног ангажмана и даље је предмет бројних полемика.

Препознајући драматски потенцијал њиховог односа, Вида Огњеновић у драми *Милева Ајнштајн* исписује своју интерпретацију у којој тема жртвовања у љубави добија значајно место. Међутим, предочавајући целину Милевине судбине (и тако кршећи сва три класична драмска јединства: и радње, и времена, и места), ауторка обликује централни карактер своје драме као лик жртве, али увишестручава узроке који јунакињу доводе у ту позицију. Како у пропадању Милеве Ајнштајн учествују многи чиниоци, а оптужбе на рачун самог Ајнштајна чујемо само из угла Милевиних пријатеља, док је његово понашање на сцени, осим у неколико случајева, када је њихов однос већ начет и креће се силазном путањом, углавном углађено, чини се да су Милевино страдање и позиција жртве уписани у њен карактер. Пошто је у драми обухваћено време од часа у коме Милева полаже пријемни испит на факултету и упознаје Алберта Ајнштајна, до часа у коме лежи у болници, 17 година након њиховог развода, Вида Огњеновић нам предочава да је основни узрок Милевиног пропадања у њеној љубавној историји.

Ауторка, при том, пушта своју јунакињу да на почетку развије мисао о жртвовању у љубави, а да на крају закључи да није умела да воли на прави начин, да је за њу љубав била превасходно припадање. У том се контексту, нарочито ако имамо на уму Ајнштајново понашање на сцени, оптужба Милевине пријатељице (када Ајнштајна пита „Зашто си дозволио да Милевин живот буде тако бедан?“) намеће и као неоправдана. Милеву Ајнштајн, како ју је обликовала Вида Огњеновић, можемо разумети као жену којој се не може помоћи, која срља у пропаст припремљену својим представама о љубави и начином на који воли. Међутим, из сцене у сцену ауторка развија Милевин и Ајнштајнов однос, чинећи Милеву средиштем пажње, а њено пропадање последицом њиховог узајамног односа. Тако се посредно доводи у питање Ајнштајново понашање, а сумњу у њега поткрепљују опаске Милевиних пријатеља. Промене у њиховом односу, као и у самом Милевином лику, запажамо на сцени, али у великом временском интервалу, и оне терају на промишљање узрока, а нису дате у каузалитету који би откривао јасну еволуцију односа. То значи да је Ајнштајнову одговорност ауторка повукла у позадину, али је на тај начин – избегавајући да је јасно дефинише – упозорила и на тананости од којих је она саткана, као и на подземну струју Милевиног и Ајнштајновог односа у којој треба тражити узроке Милевине трагедије.

Текст драме садржи и неколике опаске о нарцистичкој структури Ајнштајнове личности – Милана настоји да пријатељици отвори очи: „ви сте обоје заљубљени у исту особу – њега.“; професор Вебер Милеви каже за Ајнштајна да је „уображенко, пун себе“, „наелектрисани Нарцис“. Милева само у једној прилици изриче оптужбу против њега; мада је јасно да је сазнање о његовој личности присутно дубоко у њој и значајан је узрок њене депресије, она га – осим пред самим Ајнштајном – неће вербализовати. Међутим, Милевино пропадање, иако се она са Миланиним и Веберовим опаскама неће сложити, није превасходно последица њеног карактера, већ и деловања перверзно нарцистичке личности¹ другог, односно последица њихове синергије.

1 Термин патолошки нарцизам увео је Ото Кернберг (његова књига *Borderline Conditions and Pathological Narcissism* (1971) класична је у тој области), пошто је уочио да је термин *нарцизам*, као описни, злоупотребљен – услед прешироке употребе, термин је готово изгубио своје значење, престао је да значи било шта одређено. Озбиљне случајеве патологије личности, Кернберг назива и терминалним, или малигним. Отуда се у психијатрији говори и о малижном нарцизму, перверзном нарцизму, односно нарцистичком поремећају личности који подразумева читав сет својстава, структурално устројство читаве личности, а не спорадичне појаве самоистицања, самоважности или

Ако је морално злостављање насиље усмерено на уништавање идентитета другог, онда већ стање до кога доспева Милева упозорава на постојање злостављања. Наравно, Милевин губитак идентитета не потврђује Алберта као злостављача, све док се не утврди циљ његовог деловања и средства којима се служи. У дну љубавног односа Вида Огњеновић препознаје феномен моралног/емотивног злостављања, као и његове последице, али не нарушава нигде позицију драмског писца који представља, приказује, али не именује и не објашњава. Али, ако ауторка пушта своју јунакињу да на почетку драме, расправљајући о жени-убици Вери Засулић, саопшти да је убица свако ко је убио човека, макар у датом случају био и ослобођен због тога што је убио злотвора, а на крају посматрамо духовно гашење саме Милеве Ајнштајн, онда је тиме одредила и контекст у коме се мора промишљати судбина њене главне јунакиње. Коначно, Милевин је експлицитан став у одбрани Кларе Шуман: „човечанство спасава онај ко све учини да одржи у животу два људска бића, а не онај ко уобрази да је избавитељ (...)“². Милева, говорећи о Вери Засулић, суди строже од закона, али не изриче ниједну оптужбу против Ајнштајна у ситуацији која је структурално идентична, као што став који изриче поводом Кларе Шуман не примењује у процењивању властитих односа. Међутим, Милевин суд о овим двама женама, када се прочита на фону њене властите судбине, управо својом присутношћу у драми, сугерише читаоцу/гледаоцу истоветност.

Нема сумње да је Милева својом представом о жртвовању у љубави предодредила своје пропадање – потпуном преданошћу она брише границе између своје и Албертове личности. Пошто је потпуна преданост последица њене љубави и догађа се по аутоматизму, а не на основу промишљања личности вољеног, нема ни захтева за узајамношћу, па у самом односу не долази до размене, већ искључиво до осиромашивања Милевине личности. Ако Милеву Ајнштајн сагледамо у светлу чињенице на којој инсистира виктимологија, мењајући традиционалну представу о жртви – да особу предодређује за улогу жртве превасходно неки квалитет који поседује, а не мањкавост њеног карактера – запазићемо и логику Ајнштајновог кретања ка Милеви и од ње, јер се Милевин лик значајно мења у току драме (она се као личност осипа и разграђује:

наглашене љубави према себи (уосталом, нарцистички поремаћај личности, како се испоставља, пре је одсуство истинске љубави према себи).

Нарцистички поремаћај личности Америчко друштво психијатара увело је под именом NPD (Narcissistic personality disorder) 1980. у номенклатуру менталних болести.

2 Вида Огњеновић: *Милева Ајнштајн*, у: *Драме III*, Београд, Стубови културе, 2002, 134.

на почетку је ведро и самосвесна девојка, на крају сенка). Из сцене у сцену пратимо процес деструкције, запажамо и деловање ауто-деструкције, али не знамо сасвим јасно чиме је она изазвана. Остајање изазивача у сенци упозорава на маскираност, а тиме и сложеност процеса емотивног злостављања. Међутим, много мотива у драми указује на његово постојање.

Односи са другим људима показују Милеву кадру да се супротстави: у два наврата, једном када полаже пријемни, и други пут, када напушта факултет, Милева се супротставља професору Веберу; такође, Милева се сукобљава са пријатељицом Миланом. Међутим, у два од ова три случаја узрок сукоба је Ајнштајн – Милева се показује као особа кадра да „ратује за своју ствар“, али се испоставља и да властитог интереса, ван одбране Ајнштајнове личности, његових циљева, намера и деловања, она, убрзо по њиховом упознавању, и нема. Да је симбиотска везаност за Алберта могла бити праћена одсуством депресије и незадовољства, вероватно је да Милева не би на крају добила списак сурових брачних правила, која су еклатантан пример ограничавања аутономије другог, односно злостављања. Међутим, Милевина депресија постаје очигледна и Ајнштајну неподношљива. С друге стране, ако је одустајање од себе с радошћу на лицу услов одржања љубавног односа, онда се самим тим поставља питање квалитета и природе таквог односа.

Прва сцена у драми у којој се појављује Милева збива се на циришкој Политехници, где професор Вебер код кога је положила писмени, настоји да је одговори од студирања физике. Стереотипна представа професора Вебера о женама, утемељена на њиховом друштвеном положају, налази у Милеви озбиљног противника: своје мишљење Милева исказује одважно, јасно, аргументовано; не само да нема бојажљивости у наступу пред професорским ауторитетом већ и став „Мене наука и занима зато што није лака!“ подразумева храброст и одсуство опортунизма; сигурност у себе коју ће Милева исказати у тој прилици више се никада неће поновити – у другим ситуацијама, Милева се сучељава искључиво на темељу своје сигурности у личност Алберта Ајнштајна. Исто тако, равноправност с почетка Милевиног и Албертовог односа врло се брзо губи. Ма колико била безазлена ситуација у којој се Милева супротставља Алберту, индикативна је и стога што је то једини такав случај у драми: док групно понављају градиво о проводницима и изолаторима, тако што Милева наглас чита, а остали доручкују и коментаришу, Алберт примећује да за професора Вебера ништа није идеално, а Милева реплицира: „Човек настоји да буде пре-

цизан, шта ти је!“ Исто тако, пошто Алберт компарира Бахову и Моцартову музику, Милева га опомиње: „Не може нешто да буде више или мање идеално...“. Како у истој сцени Ајнштајн говори да је Милева за њега једина идеална жива личност, онда је јасно да у том часу он нема захтев за изменом њеног понашања. Оставићемо за тренутак по страни мотиве због којих Ајнштајн тако мисли – оно што исказује утемељује њихов однос и потврђује Милеву као достојног партнера. На почетку односа Милева је на Албертовој страни када се овај расправља са колегама, а у неколико безазлених примера види се њихова узајамна попустљивост (када одлучују да ли треба свирати Шумана или Моцарта, Милева инсистира на његовом избору и овакви тренуци подржавају основни утисак да је само она и одговорна за свој статус у њиховом односу).

Већ наредна сцена – прослава Нове године – сведочи о Милевиној промени. Узрок сукоба са пријатељицом Миланом (Милевина љубомора³), уз психолошку одсутност у окружењу пријатељица и немирно очекивање Албертовог доласка, указује на њену појачану несигурност. Заправо, Милева се те вечери укључује само у оно што има везе са предметом њених мисли, показујући степен своје заокупљености Ајнштајном, свој немир и напрегнутост. Ми не видимо на сцени због чега је дошло до промене у њиховом односу, али о томе сазнајемо из Миланиних оптужби, које потврђује Милевино понашање, мада их она сама пориче. С друге стране, насупротив Миланиним оштрим речима о Ајнштајну (о његовој себичности и лошем поступању према Милеви⁴), али и примедбама које упућује другарици⁵, стоји Ајнштајново опхођење – тек нијансе наговештавају истинитост реченог, али нијансирање омогућава ауторки драме да узроке њиховог односа проблематизује. Коначно, питамо се добрим делом драме ко на коме паразитира, ко кога уистину угрожава, а успешност којом је та врста нејасноће у драми постављена говори о дубини с којом је ауторка ушла у психолошки проблем који приказује.

Ајнштајново је понашање дефинисано нечињењем колико и чињењем. Када долази за Новогодишње вече, он не опажа Миле-

3 „А што онда доносиш само оне партитуре које ја не знам, да би ти могла да бриљираш пред њим, кад ти личи на моржа!“ (Вида Огњеновић: *Милева Ајнштајн*, 152).

4 „А највише ме нервира то што га ти тетошиш као да је једини мушкарац на свету, а принц се према теби понаша као да си његов кишобран!“ (Исто, 152) „Да, њему најбоље, а теби шта остане! То није блискост, то је жртва!“ (Исто, 153).

5 „Па не мораш ти, Мицо, толико да се смањујеш, да би он изгледао већи! Зашто је он Њутн, а ти само студенткиња? Је ли положио који испит више од тебе? (...) У ствари, тебе сви хвале, а њега само ти! (...) Убеђена си зато што те он потпуно залудео!“ (...) „Зашто теби? Њему треба завидети!“ (Исто, 153 и 154).

вину несигурност, а његова лежерност је толика да њеним другарицама поклања више пажње но њој самој: пошто је Милана одбила да заједно свирају, а Хелена сугерисала да за плес зове Милеву, Ајнштајн је тек онда уистину примећује. Такво понашање накнадно мотивише њену несигурност, јер на фону Милевине усредсређености и посвећености изгледа као одбацивање, којим се нагриза њено самопоуздање. Када изговарају жеље за нови век, Милевине су фокусиране само на Ајнштајна: једна директно, да пронађе формулу кретања светлости, а друга⁶ је ослоњена на његову већ изговорену жељу да сви свирају Моцарта. Очигледно је да Милевиним понашањем влада прилагођавање: Милева поступно губи своје црте и саображава се партнеру. Вида Огњеновић у читавом току драме успева да њихов однос представи тако да у гледаоцу/читаоцу изазове несигурност у смислу узрока тог прилагођавања: на много места изгледа да Ајнштајн такве захтеве није ни имао, да је Милева априорно одустала од себе. Ни Ајнштајново занемаривање Милеве не би било уочљиво да се не одвија на подлози исказа који су у његовом одсуству размењени међу другарицама. На овај начин смо припремљени да се усредсредимо на његово понашање, да обратимо пажњу на нијансе у којима се промена опажа. Осим тога, контекст у коме је представљен однос носи извесну двозначност. Када Ајнштајн одушевљено прихвата Хеленино питање о легализовању слободне љубави у новом веку, казујући како и сам жели да иде „с цвета на цвет“, како би, одмах после Милевине опомене, додао „али да у сваком цвету буде моја Мици!“; ситуација изгледа као невина шала која је примерена и друштву и односима, али ако се сетимо да је Милана рекла како не воли његове скарадне шале, онда у наговештају учесталости оваквог понашања видимо и могући знак да Алберт претпоставља духовитост Милевиним осећањима. Коначно, раскорак између његове очигледне удобности и њене nelaгоде у истој ситуацији усмерава нас на преиспитивање природе њиховог односа.

И касније је Ајнштајново понашање углавном дефинисано оним што не чини, а сва нечињења покрива својом духовитошћу и шармом: он заборавља да пошаље писмо Милевином оцу, иако му је она предочила свој страх од саме помисли да би он то могао заборавити, те да би трудна могла стићи код родитеља у Каћ, пре његовог писма; заборављајући кључеве од стана, дозвољава да трудна жена проводи ноћ на клупи; он не даје Милеви подстицај за

6 „да се све науке упрегну и да од овог света створе један велики, добро усаглашен и увежбан оркестар“ (Исто, 157).

научни рад, мада од ње добија подршку, помоћ и усмерење (она га убеђује да никако не мења своју докторску тему). Иако је Ајнштајн непоуздан и неодговоран, Милевино понашање одликује превелика толеранција, готово потпуно одсуство прекора и незахтевност. Неделање он покрива слаткоречивошћу: „Па ти знаш да ја нисам потпун човек кад ти ниси са мном. Кад ручам без тебе, као да нисам ни јео! Кад нисам с тобом, стално ми се некуд иде, а кад кренем сам, не знам куд сам пошао. Озбиљно! Ја без тебе не живим, већ само узалуд дишем!“⁷

Међутим, тек у тренутку када је њихов брачни живот озбиљно угрожен, видимо Ајнштајново понашање које проширује наш дотад формиран утисак да суштински проблем односа почива на сусрету безусловне Милевине љубави и заправо уобичајене партнерске, условне, Ајнштајнове љубави. У тренутку када се налазе на имању код Милевиних родитеља, непосредно пре исељења у Берлин – а то је час у коме Ајнштајн већ има љубавницу Елзу – открива се његов стереотипан, малограђански поглед на жену⁸, као разлог одсуству подршке Милеви за научни рад, мада, сасвим могуће, и као површно дат исказ Милани, исказ који прикрива чињеницу да се он Милевиним потребама никада није ни бавио. Испоставља се и да му је емпатија сасвим страно осећање, јер она, између осталог, укључује и препознавање патње коју човек намеће другом⁹. Завршне сцене драме непосредније осветљавају нарцистичку структуру личности самог Ајнштајна, а када се тај утисак уобличи, он привлачи и нека раније поменута својства, која сада добијају своје објашњење. Наиме, ништа није тако страно нарцису као дубоко осећање туге, а на том се својству овог лика на много места у драми инсистира. И у тренутку о коме говоримо, Алберт је срећан и надахнут равницом коју гледа: „Ништа тако не окрепи човека као равница. Кад погледаш овако у недоглед, пред очима ти се отвори неко пространство, време постане безначајно...“¹⁰ Када га Милева подсети да је тако раније говорио за планину, Алберт додаје: „Тачно. Кад сам у планини, тако ми делује планина.“¹¹ Његова љубав према Моцарту, стална ведрина, осећање самодовољности на сваком месту, одсуство туге и нерасположења (али зато присуство беса,

7 Исто, 163.

8 „Има два сина, а то су два врло озбиљна научна рада.“ (Исто, 193).

9 „Поштивати другог значи сматрати га људским бићем и препознати патњу коју му намећу.“ (Марие-Франце Хиригоуен: *Морално злостављање: Перверзно насиље у свакодневници*, Загреб, АГМ, 2003, 11).

10 Исто, 190.

11 Исто.

када је његов циљ угрожен: испоставља се да је Ајнштајнов једини критеријум у вредновању других њихово мишљење о њему самом) не само да контрастирају Милевиним осећањима, доживљајима и понашању, већ потврђују раније исказану Милевину слутњу да се Алберт ослобађа свега што би могло да буде терет, да је руковођен, а то је типично за особе са нарцистичким поремећајем личности, интересима у избору људи. У том се кључу и може разумети његова младалачка тврдња Милеви да тачно зна због чега је воли: јер је трезвена, мудра, није малограђанка као њене пријатељице и воли га. Стога Ајнштајнов исказ да Милева није одустала од физике, јер „ради уз свога мужа“, мада он сам ни на једном месту није поминуо да му је жена физичар, произилази и из његовог доживљаја да је сасвим природно да њему, његовом раду и животним циљевима буде подређено друго биће. Не само да Алберт не саосећа са Милевином депресијом, нити је могуће у њему разбудити осећање одговорности и бар помисао да је његово опхођење њену депресију повећало, но депресију која је последица и низа губитака у њеном животу третира као њено урођено својство: „А шта ако Милева није у стању да постигне неки бољи живот од овога?“¹² У писму љубавници Елзи, Ајнштајн говори о Милеви: „јадно, сувопарно створење, које нема ништа од живота, јер њено присуство убија радост и код других људи око ње. Она јадница много пати, а не схвата да сама ствара око себе ту гробљанску атмосферу.“¹³ Његов коментар да Милева уме и да се разболи када јој то треба, у часу када она доспева до најтежег облика депресије, не само да потврђује његово чудовишно одсуство емпатије, потпуну неспособност да се идентификује са другим, већ и размере његовог нарцизма: у друго људско биће уписују се особине неопходне за одржавање властите слике о себи, јер је једини лични захтев да се идеална слика сопства не наруши. Судећи по Милевиној посвећености, доброты и праведности о којој сведоче сви други ликови драме (али и њена солидарност када повлачи свој дипломски и докторски рад код ментора, професора Вебера, зато што он није прихватио Ајнштајна за асистента), Милева никада није ни имала особине које јој Ајнштајн приписује. Кретање између два пола – идеализације и девалвирања другог – у зависности од тога колико је други користан са становишта нарцистичке подршке коју пружа (а у тим се оквирима одвија Ајнштајнов однос према Милеви), типичан је за нарцистички поремећај лич-

¹² Милева Ајнштајн, 194.

¹³ Исто, 195.

ности. У фази девалвирања Милевине личности, Ајнштајн ће изражавати ставове своје мајке, које је у фази идеализације одбацивао.

Бити у интимном односу са особом која има нарцистички поремећај личности нужно значи бити злостављан, јер је природа могућих релација са њом већ предодређена самим поремећајем. Тренутак у коме Ајнштајн Милеву проглашава злостављачем поклапа се са обртањем које је неизбежно у перверзној комуникацији типичној за емотивно злостављање: изокрећући ситуацију, он се поставља као жртва. „Нарцисоидна настрана особа толико ужива у откривању слабости друге особе или изазивању њезина насиља да је доводи до самоосуђивања. Доводи је до тога да се срами сама себе. (...) Жртва се осећа беспомоћном, покушава се оправдати као да је заиста била крива. (...) Жртва се поновно преиспитује док нарцисоидна настрана особа извлачи корист из тога стања, желећи се, а да то не каже, приказати као жртва.“¹⁴ Немајући злостављање за циљ, не усмеравајући се на одузимање идентитета другом, Ајнштајн спонтано, вођен својом нарцистичком структуром личности, експлоатише друге. Користољубивост у односима с другима и доводи дотле да Милеву осећа као оптерећење, да је сматра „својим крстом“, те раздвајање од ње за њега представља „питање живота“: „Ја сам из свог живота избрисао Милеву и њену туробну појаву, њен мишји страх од свега што није као она, нашу брачну мору и њену морбидну љубомору обележене особе...“¹⁵ Ипак, одговорност за разлаз Ајнштајн не види у самим разлозима због којих је Милеву и изабрао, мада је у тим разлозима већ присутна¹⁶, него пре свега у њеном понашању¹⁷. Нарцистичка структура личности подразумева да се други и не доживљава као личност са властитим потребама, већ искључиво као функционализован објекат, вреднован према нарцистичкој подршци коју обезбеђује. Ајнштајн Милеву и не слуша када ова заусти да каже како се осећа, а када она изрази тугу због изгубљене девојчице – а више је трагова у драми који казују да је то пресудна тачка у њиховом односу, због Милевиног непреваданог бола и спознаје да је Ајнштајн само „хладно прецртао“, „отписао“ то дете – Ајнштајн не саосећа, већ пребацује, усмеравајући се на њену неадекватност за однос: „Питам се шта је

14 *Морално злостављање*, 129.

15 *Милева Ајнштајн*, 198.

16 „Зашто сам те изабрао? Па искрено да ти кажем, изгледа да ми је то било најлакше решење. Били смо стално заједно, а одговарала си на све моје тадашње горуће потребе: потребу за женом, за саговорником и за подршком.“ (Исто, 206).

17 „Растали смо се због тог твог мрачног и убилачки презривог: да!“ (Исто).

то у теби тако тешко и мра... (мрачно)¹⁸ У сцени у којој Милева исказује стрепњу, јер је сагледала Ајнштајнов емотивни дефицит, да ће он и њу једнога дана само прецртати, он показује колико је њихов живот већ прекривен његовим потребама, те понуду да иду у планину за неколико минута и одбацује због већ заказане конференције, откривајући не само неодговорност већ и властите приоритете. Ајнштајнова неспособност да саосећа, да се посвети другом улагањем напора да разуме туђа осећања или збиља и оде у планину у часу у коме би то било најбоље решење и за Милеву и за њихов однос, априори онемогућава успешан однос са Милевом. Ипак, он одговорност за раскид сваљује на њу, као што и њену несигурност представља искључиво као њено својство које нема узроке у реалности њиховог односа: „Никад нећу сазнати шта тебе чини тако несигурном.“¹⁹ Уосталом, овај је Ајнштајнов исказ и уследио након што је Милева мотивисала властиту несигурност и аргументовала своје осећање да му је „непотребан вишак“ („Више ме не водиш на своја предавања, радиш искључиво са колегама, мени једва и кажеш шта истражујете...“²⁰), те је доказ његовог одбијања директне комуникације и манипулативности у дијалогу. То их као пар доводи у ситуацију да се увек крећу по периферији његових потреба, а да не улазе у суштину самог односа. Нарцистичка структура личности и производи површност, јер нарциса не занима туђа дубина и туђе преживљавање, већ само туђа употребна вредност, те стога типична веза са нарцисом и има елементе зависности и симбиозе. „Друга особа постоји само у оној мјери у којој прихвати положај двојника који јој је додијељен. Ријеч је о поништењу, о нијекању сваке разлике.“²¹ Ајнштајн заправо за све време и није у односу са Милевом, већ искључиво са собом, али се до тог закључка пробијамо тек на крају, јер је Вида Огњеновић брижљиво, из сцене у сцену, откривала овај однос, чинећи га на много места двозначним, и тиме маестрално осветљавајући проблем емотивног злостављања, који управо постојећа двозначност (повремено претеже утисак да су Милеву искључиво нека њена својства предодредила за улогу жртве) и чини тако тешко ухватљивим. Својом двосмисленошћу (велике речи о љубави које стоје уместо било каквог чињења, односно непоклапање речи и чинова, чиме шаље парадоксалне пору-

18 Исто, 184.

19 Исто, 187.

20 Исто.

21 *Морално злостављање*, 119.

ке) Ајнштајн ставља Милеву у положај нејасноће и несигурности и избегава ангажман у односу.

„Поступак дестабилизације друге особе очитује се довођењем особе до самоокривљавања (...) Идеална жртва је савјесна особа која има природну склоност самоокривљавања. У феноменолошкој психијатрији тај тип понашања познат је и описан (...) као предепресиван карактер, *typus melancholicus*.“²² Милева Ајнштајн је одговорна и савесна особа, што је на више места у драми супротстављено Ајнштајновој неозбиљности у многим животним ситуацијама. Као превише одговорна, Милева лако оперише кривицом. „Идеалне жртве перверзних моралиста су оне које немају повјерења у себе и осјећају се обавезнима нешто надодати, нешто више учинити како би под сваку цијену дали што бољу слику о себи самима.“²³ Жртве „имају потребу давати, а перверзне нарцисоидне особе узимати: не може се ни сањати идеалнији сусрет... Један одбацује сваку кривњу, други има природну склоност окривљавати се.“²⁴ Једна ситуација из Милевиног детињства показује и њен витализам. Наиме, у часу када је примљена на факултет, она доказује пријатељици да то није тријумф, већ попустљивост професора Вебера, а за пример тријумфа наводи како је она, коју су звали клецава јер је шепала, научила, упорним вежбањем, да прескаче конопац. У том односу према проблему, напору да се ситуација савлада, препознаје се још у Милеви девојчици витализам и храброст. Но, у исти мах, Милевино одбијање да прими комплимент, чак и нервоза, љутња којом одбија похвалу, отвара простор сумње у структуру Милевине личности, која отпором према доказивању властите вредности, открива своју, колоквијално говорећи, губиташку логику, која се клони побеђивања и истицања. Несигурност и велика толеранција покретачи су Милевиног прилагођавања, које постаје њена доминантна реакција на Ајнштајнову личност. Отуда је и њена депресија појачавана његовим активним недавањем и потпуном имуношћу на последице својих акција. Ајнштајнову генијалност најбоље од целокупног окружења разумева Милева, што заправо говори и о њеном таленту којим успева да проникне у туђи. То је, исто тако, у доброј мери ограничава у релативизовању слике о Ајнштајну.

Коначно, Милевин и Ајнштајнов однос реактуализује мит о Нарцису и Ехи (сам је појам нарцизма изведен из Овидијевог мита о Нарцису, најчешће реинтерпретираној причи његових *Метамор-*

22 Исто, 150

23 Исто, 153.

24 Исто.

фоза), што значи да се у самој Милевиној личности, поред већ наведених, налазе и други предуслови за развој патолошког односа са вољеним: „Хиперосјетљива Еха постаје зрцална слика неосетљивог Нарциса. Он је недоступан, а она вјечно жели бити у његову наручју. Он миси само на себе и окрутно је себичан; она мисли само на њега и њезино пољуљано самопоштовање не обнавља се ни у смрти. Он се не може идентифицирати с другима и тако учинити њихове гласове својима те тиме проширити своју особност; она пак не посједује властити глас и осуђена је на блиједо опонашање.“²⁵ Еха, каква је описана у Овидијевим *Метаморфозама*, не може комуницирати – као одјек, она је пасивни учесник односа, који стога и не може бити прави однос. Психоаналитичким речником говорећи, Нарсиц је заљубљен у себе и трајно од вољеног одвојен, јер је вољени само опсена, привид, док је Еха инвертовани нарцис. Нарцис је усредсређен на лажну слику, на привид виђеног, Еха на опсену гласа (кроз њен одјек, према Овидијевом миту, Нарцис „сам са собом збори“). То значи да стварни однос није ни могућ, јер је Еха двоструко посредована – као одјек Нарцисовог гласа, који је последица његовог односа са привидом. Нарцис, превише обузет собом да би се могао давати, и Еха која, будући да је одјек, не може да подели властити садржај, митолошки су прототип љубавног односа у драми Виде Огњеновић. Управо чињеница да Милева никада није желела раздвајање од Ајнштајна, упркос незадовољавајућем односу, упозорава да је она сама инвертовани нарцис, кога психолошка литература сматра „Н-магнетом“ – то су особе које због својих својстава имају магнетну привлачност за нарцисе, јер су програмирани да буду њихов савршен партнер. За разлику од односа између перверзно нарцисоидне особе и њене жртве, у коме жртва настоји да, након фазе јаког утицаја, изађе из односа, однос нарциса и инвертованог нарциса прекида се само када се нарцис потпуно повлачи из симбиозе, када одлучи да му инвертовани нарцис више није користан²⁶. Сама Милева никада није желела раздвајање од Ајнштајна, што упућује да, попут сваког инвертованог нарциса, само у таквом односу, са нарцисом, осећа љубав и живот. Уосталом, Милева и говори да је однос са Ајнштајном постао део њеног властитог идентитета: „Он је мени најближе биће на свету и моја најдубља веза са животом!“²⁷. Када такав исказ упоредимо са његовим рационалним разлозима

25 Јерему Холмес: *Нарцизам*, Загреб, Наклада Јасенски и Турк, 2003, 25.

26 Sam Vaknin: *Malignant Self Love*, Prague & Skopje, A Narcissus Publications Imprint, 2007, 272.

27 Милева Ајнштајн, 154.

због којих ју је изабрао, открива нам се присуство његовог нарцисоидног завођења које је такав однос и форматирало: „Нарцисоидно завођење збуњује, брише границе између себе и другог. Ту нисмо у регистру отуђења – као у заљубљеној идеализацији гдје, да бисмо задржали љубав, одбијамо видјети мане и слабости другог – него у регистру сједињења с циљем уништења.“²⁸ Ајнштајнови рационални разлози који су руководили избором Милеве, а потом и подсећање на њих, у ситуацији кризе („Мици, нико ме у свему томе није тако разумео и пратио као ти!“²⁹), као подстицај Милеви да чини оно због чега је изабрана, потврђују да је Ајнштајнов избор значио тражење у другом позитивне слике о себи и дивљења. Својом несигурношћу, потпуном увереношћу у властиту безвредност, Милева се открива као особа која жуди за нарцисом, без обзира на све негативне и злостављајуће утицаје. Коначно, ако узмемо у обзир Милевин однос са оцем, како је приказан у драми Виде Огњеновић, видећемо да Милевин стабилни, праштајући отац, који ју је и спремао за упис на политехничку академију, није обликован као хладни, одсутни родитељ типичан за развој нарцистичког поремећаја, али је присутан наговештај да Милева пре свега жели да задовољи оца, што увек значи и да задовољи његове касније супституте, у које се свакако може убројати и сам Алберт Ајнштајн. У том је смислу и Милева у драми Виде Огњеновић, као инвертовани, у ствари парцијални нарцис – нарцис који се никада не налази у фази самоидеализације.

Милева Ајнштајн у драми Виде Огњеновић довршава живот у болници, и 17 година касније, након разлаза са Ајнштајном, она не пушта у свест истине о њему, оне истине које на подсвесном нивоу познаје и које су њену депресију и продубиле. На емотивно злостављање присутно у њиховом односу указује и мржња коју је у тренуцима разлаза према њој осећао Ајнштајн, а која делује сасвим немотивисано. Ако би њена мржња била објашњива чињеницом остављености и издајства, његова је сасвим несхватљива, но његова мржња накнадно потврђује да је однос почивао на емотивном злостављању, које злоћудни нарцис нужно производи. Милевин концепт љубави и предавања лако од ње чини жртву, која је у добром делу односа са партнером у тзв. „фази јаког утицаја“, односно фази коју обележава одсуство критичке свести жртве, али исто тако и доминација злостављача. „Јак утјецај може ићи све до духовног исцепљења друге особе, као у правом испирању мозга. (...) Зато што

28 Морално злостављање, 98.

29 Милева Ајнштајн, 184.

неутрализира жељу друге особе и зато што уништава сваку њезину специфичност, јак утјецај садржи неоспориву разорну саставницу. (...) Парадокс је у томе што настране особе намећу то јачи утјецај што се више саме боре против страха од моћи друге особе – страха који је готово махнит кад осјете његову супериорност.“³⁰ Управо мржња коју Ајнштајн осећа према Милеви, а које је она сасвим лишена, у контексту свих исказа које су њихови пријатељи дали о њима, као и комплетног односа какав је приказан у драми Виде Огњеновић, наговештава да је Ајнштајнова слутња Милевине супериорности подстицај за злостављање, којим исушује њену животну енергију.

Jasmina Ahmetagić

MILEVA EINSTEIN – THE VICTIM OF UNCONDITIONAL LOVE OR OF EMOTIONAL ABUSE

Summary

Displaying a complex relationship between Mileva and Albert Einstein in her drama entitled *Mileva Ajnštajn*, Vida Ognjenovic confirmed insights of Victimology. This, relatively new science changed the traditional understanding of victim as passive and only one responsible for its position. In the basis of the relationship of Ognjenovic's protagonists we can recognise phenomenon of the emotional abuse, which is caused by perverse narcissistic personality of another. Vida Ognjenovic reaffirmed myth of Narcissus and Echo, which is the prototype of the relationships of her heroes. Mileva Einstein is a victim of the emotional abuse, but she is also inverted, hidden narcissus, so called N-magnet, which attracts narcissistic personalities and which is attracted by them. Relationships with pathological narcissistic personalities are always abusing. On the other hand, the whole set of Einstein's features in Ognjenovic's drama testifies about his narcissistic personality disorder.

³⁰ *Морално злостављање*, 99 и 100.